

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

ONA TILI DARSLARIDA JURNALISTIK MATERIALLAR ASOSIDA NUTQ BOYLIгинI OSHIRISH

Iskandarova Noila Muxtor qizi

Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU

O'zbek tili va adabiyoti ta'limi yo'nalishi 2-kurs magistranti

Annotatsiya

Ushbu maqolada ona tili darslarida jurnalistik materiallardan asosida o'quvchilarning nutq boyligini oshirish masalasiga to'xtaldi. Hozirgi kunda nafaqat ona tili ta'limida jurnalistik materiallardan foydalangan holda o'quvchilarning nutq boyligini oshirishga qaratilgan mashq va topshiriqlar o'z ifodasini topdi.

Kalit so'zlar: *jurnalistik materiallar, jurnalistik materiallardan foydalanish, lug'at boyligini oshirish, ijtimoiy moslashuvini ta'minlash, ta'sirchanlik.*

Annotation

This article focuses on the issue of improving students' speech fluency using journalistic materials in native language lessons. Currently, exercises and tasks aimed at improving students' speech fluency using journalistic materials have found expression not only in native language education.

Keywords: *journalistic materials, use of journalistic materials, increasing vocabulary, ensuring social adaptation, and impressionability.*

Jurnalistik materiallar (OAV matnlari) ona tili ta'limida o'quvchilarning lug'at boyligini oshirish va ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda muhim manba hisoblanadi. 11-sinf o'quvchilari uchun bu turdagi matnlar tildan amaliy foydalanish poligonidir. Jurnalistik matnlar tili o'zining ekspressivligi (ta'sirchanligi) va axborotga boyligi bilan ajralib turadi. Bu uslubda ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va madaniy sohalarga oid yangi qatlam so'zlar (neologizmlar) faol qo'llaniladi. "Publitsistik uslub tili ijtimoiy-siyosiy leksikaning boyligi, mantiqiyliги, obrazlilik va his-hayajonli tasvir vositalarining mavjudligi bilan xarakterlanadi. Bu uslub o'quvchining nutqiy kompetensiyasini rivojlantirishda badiiy va ilmiy uslub o'rtasidagi oltin ko'priк vazifasini o'taydi."¹⁰⁰ Ona tili darslarida matbuot materiallaridan foydalanish o'quvchining lug'at zahirasini faollashtiradi. Jurnalistik matndagi so'z o'yinlari, metaforalar va turg'un birikmalar o'quvchining nutqini jozibador qiladi. "Matn ustida ishlash jarayonida o'quvchi so'zning kontekstual ma'nosini anglaydi va bu uning nutqiy zahirasini tizimli ravishda boyitishga xizmat qiladi. Ayniqsa, dolzarb mavzudagi maqolalar o'quvchini mustaqil mushohada yuritishga va fikrini aniq so'zlar bilan ifodalashga undaydi."¹⁰¹

¹⁰⁰Mahmudov N. O'qituvchi nutqi madaniyati. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – B. 48.

¹⁰¹Фуломов А., Нематов Х. Она тили ўқитиш методикаси. – Тошкент: Университет, 1995. – Б. 62.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

11-sinfo'quvchilarining nutq boyligini oshirishda nafaqat so'z yodlash, balki ularni o'rinni qo'llash (uslubiy mahorat) muhim. Jurnalistik materiallar o'quvchiga tahrir qilish ko'nikmasini o'rgatadi. "Zamonaviy ona tili ta'limi mazmunini belgilashda o'quvchi nutqini boyitish, uni turli nutqiy vaziyatlarda erkin muloqotga kirisha olishga tayyorlash markaziy o'rin tutadi. Bunda ommaviy axborot vositalari matnlari jonli tilning eng yaxshi namunalarini taqdim etadi."¹⁰² Leksik yondashuvda asosiy e'tibor o'quvchining so'z boyligini sifat jihatidan o'zgartirishga qaratiladi. Jurnalistik matnlar sinonimik qatorlarning boyligi va frazeologizmlarning o'rinli qo'llanilishi bilan o'quvchiga namuna bo'ladi.

"Ommaviy axborot vositalari tili – tilning barcha imkoniyatlarini namoyish etuvchi ochiq tizimdir. Undagi sinonimlar va frazeologik birliklar matnning ta'sirchanligini oshiribgina qolmay, o'quvchining lisoniy olamini boyitadi, nutqiy qoliplardan qutulishga yordam beradi."¹⁰³ Uslubiy yondashuv o'quvchida publitsistik nutq ko'nikmasini shakllantiradi. 11-sinfo'quvchisi matnning "ruhini" belgilovchi sarlavha tanlash va o'quvchi diqqatini tortuvchi "intro" (kirish) qismini yozishni o'rganishi kerak. "Publitsistik uslubda sarlavha matnning pragmatik funksiyasini bajaradi. O'quvchilarni sarlavha qo'yishga o'rgatish – ularda so'zning eng qisqa va lo'nda shaklida maksimal ma'no ifodalash qobiliyatini (ekonomiya prinsipi) rivojlantiradi."¹⁰⁴ Shuningdek, kognitiv yondashuvda matn shunchaki til birliklari yig'indisi emas, balki bilim manbai sifatida qaraladi. O'quvchi matn orqali jamiyatdagi yangi tushunchalarni (integratsiya, diversifikatsiya, innovatsiya va b.) o'zlashtiradi. "Matni anglash – bu shunchaki uning mazmunini bilish emas, balki undagi kognitiv axborotni o'zlashtirishdir. Jurnalistik materiallar o'quvchida dunyoning lisoniy manzarasini shakllantiradi va ijtimoiy-siyosiy terminlarni nutqiy faoliyatga olib kiradi."¹⁰⁵

Quyida jurnalistik matn ustida uslubiy tahlil va lug'at bilan ishlash jarayoniga ko'ra shakllantirilgan topshiriq namunasini tahlil qilamiz:

Topshiriq. Quyidagi rasmga qarang va tahliliy maqola parchasini diqqat bilan o'qing. Nuqtalar o'rniga matnning mantiqiy mazmuni va publitsistik uslub talablariga mos keluvchi, o'quvchi nutqini boyitadigan sifatlashlar, iboralar va terminologik birliklarni qo'ying.

"Bugungi kunda global iqlim o'zgarishi shunchaki nazariya emas, balki insoniyatning yuziga urilayotgan ... (1) ... haqiqatga aylandi.

Ona tabiatning ... (2) ... nidosi har birimizni hushyorlikka, bamisoli g'afolat uyqusidan uyg'onishga chorlamoqda. Maqolada keltirilgan raqamlar shuni ko'rsatadiki, insoniyatning

¹⁰²Yo'ldoshev Q. Yangi pedagogik texnologiya tamoyillari. – Toshkent: O'qituvchi, 2000. – B. 112.

¹⁰³Бегматов Э. Нутк маданияти асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1991. – Б. 76.

¹⁰⁴Қонғуров Р., Каримов С., Қурбонов Т. Ўзбек тили стилистикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – Б. 104.

¹⁰⁵Ne'matov H., Sayfullayeva R., Qurbonova M. O'zbek tili struktur semantikasi. – Toshkent: Universitet, 2004. – B. 89.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

tabiatga nisbatan ... (3) ... munosabati yaqin kelajakda ... (4) ... oqibatlariga olib kelishi muqarrar.

Biz bugun ... (5) ... taraqqiyot yo‘lida shiddat bilan odimlayotgan ekanmiz, atrof-muhitni asrash, ekotizim barqarorligini ta‘minlash nafaqat davlat, balki har bir fuqaroning ... (6) ... vazifasidir. Zero, ona yer - bizdan keyingi avlodlarga bezavol, asl holicha topshirilishi kerak bo‘lgan ... (7) ... merosdir.

Insoniyat o‘zining ... (8) ... ehtiyojlarini jilovlamas ekan, tabiat bilan uyg‘unlikka erishish qiyin bo‘lib qolaveradi. Har bir ekilgan nihol, asrab qolingani har bir tomchi suv - ertangi ... (9) ... hayot uchun qo‘yilgan ... (10) ... poydevordir. Biz tabiatning xo‘jayini emas, balki uning ajralmas bir qismi ekanligimizni anglash vaqti keldi.”

Topshiriq matniga ko‘ra, o‘quvchi taqdim etilgan vizual material (ekologik mavzudagi rasm) va unga hamohang jurnalistik matn bilan ishlaydi. Bunda o‘quvchidan matndagi nuqtalar o‘rniga publitsistik uslubga xos, emotsional-ekspressiv bo‘yoqdorlikka ega bo‘lgan sifatlashlar, terminologik birliklar va tasviriy ifodalarni joylashtirish vazifasi talab etiladi. O‘quvchi shunchaki sifatlarni qo‘ymaydi, balki matnning publitsistik pafosi va ekologik muammo mohiyatidan kelib chiqib, mantiqiy jihatdan eng muvofiq so‘zlarni tanlaydi va joylashtiradi. Matn mazmunini to‘liq tushunish orqali fikrning izchilligini ta‘minlaydi, ya‘ni “global iqlim o‘zgarishi” kabi jiddiy mavzuda qo‘llaniladigan sifatlarning (masalan: shafqatsiz, muqaddas, fojiali) uslubiy muvofiqligini nazorat qiladi. O‘quvchi o‘qib tushunilgan axborotga o‘z shaxsiy munosabatini (mualliflik pozitsiyasini) bildirish orqali ijodiy javob qaytaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mahmudov N. O‘qituvchi nutqi madaniyati. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – B. 48.
2. Фуломов А., Неъматов Х. Она тили ўқитиш методикаси. – Тошкент: Университет, 1995. – Б. 62.
3. Yo‘ldoshev Q. Yangi pedagogik texnologiya tamoyillari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2000. – B. 112.
4. Бегматов Э. Нутқ маданияти асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 1991. – Б. 76.
5. Қонғуров Р., Каримов С., Курбонов Т. Ўзбек тили стилистикаси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1992. – Б. 104.
6. Ne‘matov H., Sayfullayeva R., Qurbonova M. O‘zbek tili struktur semantikasi. – Toshkent: Universitet, 2004. – B. 89.